

Titel: Afhandling om Kartofflers Avl og Brug, indsendt til Det kongelige danske Landhuusholdings-Selskab, [...] og nu efter Selskabets Begiering paa nye oplagt. [Med 1 træsnit]

Citation: "Afhandling om Kartofflers Avl og Brug, indsendt til Det kongelige danske Landhuusholdings-Selskab, [...]" i *Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 14*, J.C. Winding, Tronhiem, 1772, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-2_014-shoot-workid2_014_008.pdf (tilgået 18. april 2024)

Anvendt udgave: Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 2 bind 14

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

Afhandling om Kartoflers Avl og Brug, indsendt

ti

Det kongelige danske

Landhuusholdmgs-Selskab,

af

Forfatteren

Hr. Jacob Kofoed Trojel,

residerende Kapellan for Vissenberg i Fyhn,

og nu efter

Selskabets Begiering paa nye oplagt.

Selges her for 8 β. Stykket.

Tronhiem, 1772.

Trykt hos Jens Christensen Winding.

2

For Kongen

og Fædernelandet.

3

Erindring til Læseren.

Denne Afhandling om Kartoflers Avl og Brug, er mig fra det Kongelige Danske Landhuusholdnings-Selskab i Kiøbenhavn bleven tilsendt; i den Hensigt at samme her i Stiftet maatte blive Landmanden bekiendt,

Jeg haver derfor lader den her paa nye oplægge, dels for at Selskabers Patriotiske Bestræbelser for det Almindelige Bæste, kunde desbædre blive opfyldt; og at mine kiære Landsmænd tillige, kunde ved denne Afhandling, faae den rette Undervisning, om Maaderne, hvorledes den skal behandles; som til denne Tid kan være Aarsagen, hvorføre denne nyttige Vext, ey hos os er bleven almindeligere.

4

Erindring til Læseren.

Og da jeg haver det største Haab om, at denne Afhandling vil finde i Almindelighed, mine kiære Landmænds Bifald (da Lyst til Agerbruget Viiser sig baade iblandt de høye og ringere Stænder) saa finder jeg det gandske ufnørdent, at recommandere den videre, da enhver Fornuftig, noksom selv indseer den sande Nøtte af dens Iværksættelse, her hos os particulier.

Den af Oluf Jørgensen i Fyhn (til Lættelse i Arbeidet indretted Plov) som i den mig tilsendte Original i Kaaber-Stikning medfulgte, har jeg i Mangel paa bædre Maade, maatte benytte mig med, at lade den i Træe udgrave og træffe, til Underretning for Vedkommende. Men da Mæster-Snedker her i Tronhiem, Monsr. Heinrich Kyhnemann, har af egen Tilskyndelse, og til Liebhaberens Fornøjelse, ladet en til Model forfærdige: Saa gjør Han sig en Glæde af, at foreviise samme de Lysthavende. Øvre-Stavne den 1te Maji 1772.

Knud Thode.

5

Selskabets

Forerindring.

Det vil være ufornødent at anføre Selskabets Hensigter med Bekiendtgjørelsen af denne Afhandling om Patete-Avlen, som Hans Velærværdighed Hr. Pastor Jacob Kofoed Trojel, dets værdige corresponderende Medlem, har indsendt til det. Afhandlingens Indhold og Selskabets egne udsatte Premier for Patete- eller Kartuffel-Avlen vidner begge derom.

Selskabet har allerede erfaret baade fra Dannemark og Norge, som og fra Island, at denne Avl begynder alt meere og meere at udbrede sig. At saadant fremdeles maa lykkes er ej allene dets Ønske; men det bliver og dets forsæt fremdeles ved Premier at opmuntre saa gode Begyndelser.

6

Imidlertid lader det til Landmandens fornødne Underretning udgive dette paa Erfarenhed og Eftertanke grundede Skrift, hvoraf den retteste og fordeelagtigste Maade at dyrke Kartofler paa i disse nordiske Lande i Korthed kan læres.

Hvad Erfaringer, som ved Kartuffel-Avlens videre Tiltagelse maatte indlæbe Efterretning om, agter Selskabet at legge Mærke til, og lade dem føje til et andet Oplag af Afhandlingen, naar det bliver fornødent, ifald samme Efterretninger maatte synes at være af nogen betydelig Vigtighed, i sær om de nærmere maatte underrette om Kartofflernes adskillige Brug til tørre Fordeel end hidtil haver været bekiendt.

Selskabet recommenderer i øvrigt sin Hensigt med denne Afhandling, som med sine øvrige Bestræbelser til sine Medborgeres patriotiske Tænkemaade og Nidkierhed, som det dagligen erfarer alt meere og meere at voxe og blive almindelig overalt i Hans Majestæts Riger og Lande.

7

Forfatterens Indledning.

Den fremmede Frugt Kartofler, som egentligen hører hjemme i Peru, og er derfra bragt til Europa, hvor den er bleven bekiendt og udbreedet i de fleeste Lande, fortæner vist nok, formedelst dens Frugtbarhed og mangfoldige Nytte, Landmandens Opmærksomhed.

Den er for een Deel Aar siden bleven temmeligen bekiendt i de danske Stater, som man meest maae tilskrive den i mange andre Henseender af Fædernelandet velfortiente og patriotisksindede Hr. Provst Lüders i Glücksborg. Opmuntret af hans Exempel, og understøttet ved hans Forskud af Sæde Cartofler, haver jeg for nogle Aar siden sat denne Art paa Prøve, og

8

Indledning.

derefter dreven den temmelig stærkt. Mit exempel haver givet Anledning til, at den paa nogle Egne her i Fyen er kommet meget i Brug og til stor Nytte. Men da den langt fra ej er saa almindelig, som den fortæner at være; saa har jeg allerede i Aaret 1766 i Trykken udgivet en liden Afhandling derom, hvoraf de saa Exemplarer, som jeg lod trykke, snart bleve uddeelte. Og da der vilde være mig for besværligt, at bekoste een ret betydelig Uddeeling, hvoraf een sig vidt udbreedende Nytte kunde ventes; saa haver der meget fornøjet mig, at det kongelige Landhuusholdnings-Sælskab haver lovet, at gjøre al muelig Brug af min tilbudne Afhandling herom, naar den maatte finde Sælskabets Biefald.

Jeg vil da i nærværende Afhandling tydeligen og udførligen vise, baade hvorledes Kartofler avles, og hvortil de bruges.

9

I. Om

Kartoflers Avl.

Navnet.

Her kalder jeg denne Frugt Kartoffler.

Den gives ellers almindeligen Navn af Patæter, hvilket dog egentligen tilkommer en amerikansk Plante og heder *Couvolvulus Batatas* eller bermudiske Patæter. Man kunde kalde den Jord-Æbler, som var et meget beqvemt Navn i vort Sprog. Saaledes kaldes de og paa visse Stæder i Tydskland, men af andre betegnes derved de iblant os nogenlunde bekjendte, skjønt ej meget nyttige Jord-Artiskokker, *Helianthus tuberosus* L. Efter nogle Tydskes, samt Svenskes Exempel kunde den kaldes Jord-Pærer. Dog finder jeg ingen Grund dertil, da dette Navn egentlig ej kan passe sig uden paa en vis Sort deraf, som falder langagtig. Jeg vil her blive ved det Navn Kartoffler.

10

Denne Plantes og dens adskillige

Sorters Beskrivelse.

Kartofler er den Plante, som af Urte-Kiendere kaldes *Solanum tuberosum*, og af nogle med Tillæg *esculentum*. Den skyder mange Stengler, bærer Blomster og Bær med meget Frø udi, og formeerer sig stærkt ved Roden. Der ere mangfoldige Forandringer af denne Frugt. Jeg vil beskrive saa mange deraf, som jeg kiender og har forsøgt:

Runde røde, bærer bleege fiolet-røde Blomster.

Lange røde, bærer hvide Blomster.

Runde guule eller hollandske, bærer hvide

Blomster.

Flade guule eller engelske, bærer fiolet-røde

Blomster.

Smaa guulee, som meenes at skulde være irlandske *), eller saa kaldte Kastanie-Patæter,

bærer blaae Blomster.

Den sidste Sort er den fasteste og bedste i Smag, og fortjener frem for alle de andre, at bruges til Spise for Mennesker.

*) Intet Land har flere Forandringer paa Kartoffler eller Patæter end Irland; og haves disse smaae guule rigtig nok i Irland, dog og tillige i Engeland, som i Lancashire dyrker aarligen nye Patæter fra Irland, og derved forbedrer endogsaa de bedste irlandske.

11

Den bærer meget rigeligen, men da Frugten falder liden, og er vanskeligere at optage af Jorden formedelst dens sammenhængende Rødder; vil jeg ej raade til alt for stort Anlæg deraf, undtagen hvor den i Mængde kan afsættes til Spise.

De øvrige Sorter, som alle falder større, og meere meelrige, og altsaa tienligere til adskillig Brug i Huusholdningen, samt beqvemmere at indsamle, bør altsaa meest drives. Efter nogle Aars Erfarenhed har jeg befundet de runde guule eller hollandske, fordeelagtigere end nogen af de røde Sorter. Men da jeg har lært at kiende, og forsøgt den engelske Sort, giver jeg den Fortrinnet for de andre, i Henseende til dens Frugtbarhed, hastigere Vext og tidligere Moedenhed. Ligesom den og til alle slags Brug falder meget god.

Jorden dertil.

Kartofler kan vel komme fort i alle Slags Jord, som ej er alt for stiv og rung, eller siid og fugtig, dog har den lette og løse Jord, saasorn Sand og Muld, Fortrinnet hertil. Og har jeg endog seet den med Fordeel plantet paa høje og tørre Sandbanker.

12

Dens Tilberedelse.

Jo løsere og skiørere Jorden dertil i Forvejen gjøres, desto overflødiger *) Frugt kan man vente. Den bør pløjes een eller to Gange i Efteraaret og to **) Gange i Foraaret. Hver Gang førend den pløjes paa nye, er det tienligt, at harve den noget tilforn, men aldrig uden naar den er tør.

Plantnings-Maaden.

Maaden at plante Kartoffler er denne: Naar Jorden sidste Gang er pløjet, drager man tvers over Ageren een Snoer, hvorpaa i Forvejen er fadt et Mærke ved hver Alens Længde. Ved hvert Mærke gjøres med en Spade et Hul omtrent 4 til 5 Tommer dybt, i hvilket man legger een stor ***) eller maadelig, men to eller flere smaa Kartoffler, som derpaa tildækkes med Jorden af det næste Hul. Arbeidet gaaer best fra Haanden, naar een gager foran med Spaden og gjør Hullerne, og en anden bærer Kartofflerne i et

*) Dyb Pløjning, som giver Mads for Regnen, beforder og Vextens Overflødighed.

**) Ved første Pløjning i Foraaret nedpløjer man i Engeland, vel forfuldned god Giødning til Befordring af Texten.

***) Saa store Kartoffler giver i tilstrækkelig Rum meere Rødder igien, end flere smaae i et mindre Rum, og disses Rødder, som de mindste, samles vanskeligst, og bliver tit besværlige for en følgende Sæd.

13

Forklæde og kaster dem i. Naar een Rad er færdig, flyttes Snoren en Alen bedre frem paa Ageren, saa at der baade i Længde og Breede bliver en Alen imellem hver Hul. Saaledes fortfares indtil den heele Ager er beplantet. Man kunde vel legge dem i Furen lige efter *) Pløven, og alleeneste iagttage, at man gik hveranden Fure forbi. Men da de derved lettere kan beskadiges, og ej bliver plantede saa ordentligen, hvilket dog siden kommer til Nytte ved den øvrige Behandling dermed; raader jeg hellere til den først beskrevne Maade, der ej er saa vidløftig, som man forestiller sig, saalænge man ej har forsøgt det. Den beplantede Ager bliver liggende uharvet, indtil man mærker at Frugten vil drive, da lader man Ageren i tørt og mildt Vejr vel overharve, ar Jorden løsnes og Ukrudet falder bort. Harver man strax efter Plantningen, bliver Jorden ved paakommende Regnvejr meere jevn og tæt, saa man siden ej kand udrette saa meget med Harven. Tiden til Plantningen. Plantningen kan foretages ved Udgangen af April- eller Begyndelsen af May-Maaned, lige-

*) Ved den anden Foraars-Pløjning gjøres Furerne, paa sine Steder i Engeland, tre Fod fra hinanden, og syv til otte Tommer dyb, i hvilke Furer Rødderne legges halvanden Fod fra hinanden, og skiules derpaa med

14

som Vejrliget falder mildt og tørt eller koldt og fugtigt til, men aldrig maae de legges i Regnvejr. Overalt er der ingen Fordeel ved at plante dem, førend der mærkes nogen kiendelig (*) Varme i Luften; thi ellers ligger Frugten des længere i Jorden, hvorved gives Anledning til, at Græs og Ukrud tager desmeere Overhaand.

Videre Behandling og Omgang dermed.

Naar Planten har skudt sig frem, at den nogenlunde overalt kan kiendes, løsner man Jorden derimellem med en breed Hakke efter hosfølgende Tegning (Fig. 1.) Derved forsvinder Ukrudet, og Planten faaer meere Fremgang. Siden naar den er noget meere opvoxen, ophæver man Jorden omkring hver Plante, ligesom brugeligt er' med Hvidkaal. Arbeidet dermed er ej for vidt- , løstigt, og betaler sig rigeligen baade ved at gjøre Kartofflerne desto frugtbarere, saaog Jorden desto reenere og beqvemmere til anden Sæd. Det er og det eeneste Arbeide man siden haver dermed indtil Indhøstningen; med mindre der skulde indfalde vedholdende meget tørt eller og regnagtigt Vejr. I saa Fald er det tienligt at omhække og omhobe Jorden paa nye, dog med Forsigtighed, at man ej skader

*) Frost er en farlig Fiende af denne Rod. Saa: snart Frosten ej kan frygtes for, stunder man sig i Engeland med Plantningen, i sær i tørt Land.

15

Frugten, som begynder at sættes ved Roden, saasnaart Planten blomstrer.

Om en Plov til Hygning.

Ellers kan ogsaa dette Arbeide meget hastigere og med mindre Bekostning bestrides ved en Plov, som Bonde-Karlen Oluf Jørgensen i Kaarsebiørg her i Fyen uden nogen Anviisning eller Model, har opfundet, og findes herved aftegnet (Fig. 2.)

Foruden det, at denne Plov er indrettet til een Hest, er den fornemmelig derudi forffiellig fra andre, at den er forsynet med tvende Muld-Bretter, og at Plov-Skiæret er eens dannet til begge Sider. Efter Tegningen kan enhver let lade forfærdige sig saadan en Plov. Og er alleeneste at iagttage, at begge Muldbretter ej maae

staae videre fra hinanden bag til, end Rummet imellem Kartofflerne tillader. Hesten leder man midt imellem tvende Rader, saa kaster Ploven Jorden op til begge Sider, og derved opmulder Kartofflerne.

Det er unægteligt, at ved denne Plov spares meget

Arbejde, og at den altsaa med stor Fordeel kan bruges. Dette maae jeg derved erindre, at man ej opsætter alt Arbejdet med at rense og løsne Jorden imellem Kartofflerne, indtil de ere komne saavidt, at de med Ploven kan opmuldes. Thi da vilde baade Ukrudet tage desmeere OverHaand,

16

saa og Planten savne den Fordeel, som den haver af Jordens Løsning og Omarbejdning. Jeg raader derfor, at man strax efter ay Planterne har fremskudt, enten løsner Jorden med Hakken, som forhen er meldet, eller og tager Muldbretterne af Ploven, og pløjer med Plov-Jernene alleene, for at løsne Jorden og forstyrre Ukrudet, indtil Planterne naaer den Vext, at de kan opmuldes, da man bruger Ploven saaledes, som før er sagt.

Indhøstnings-Tiden.

Ved Udgangen af September eller Begyndelsen af Oktober-Maaned begynder Blade og Bær at blive guule. Da er det Tiid at optage Frugten, førend stærk Natte-Frost paakommer. De smaae irlandske eller Kastanie-Kartofler maae undtages herfra, da de ikke naaer deres Fuldkommenhed, førend hen i Oktober-Maaned, og imodstaaer længere Kulden, formedelst deres tykke og tæte Vext.

Maaden.

Frugten behøves ej at opgraves, men kan langt lettere indsamles, naar den ej er plantet i alt for stiv og fast Jord. Man tager fat om Stenglerne, og drager til sig, saa følger de fleeste Kartoffler med, som man da ryster fra Roden og opsamler. Siden randsager man Hullet, enten

17

med Hakken eller og en Træ-Greeb, for at finde hvad som maatte blive tilbage.

Vinter-Gjemme.

Saa meget af denne Frugt, som man vil bruge inden Vinteren, kan legges paa Loftet eller andet Sted i Huset. Men hvad man vil gjemme Vinteren over, kan sikkers forvares ved at nedgraves i Jorden. Til et lidet Forraad behøves alleeneste, at der i højliggende og tør Jord graves en Grav en Alen dyb, hvorudi Kartofflerne kan legges næsten til Bredden af Graven. Graven tildækkes med en Hob af Jord, som neden ved maae være bredere, end Graven, for at holde Vandet fra at nedflyde ved Kanterne af Graven, og gaaer siden skak op ad som et Tag. Hoben kan desuden tildækkes med Halm eller deslige, for at holde Kulden ude. Ellers kan de og forvares, naar man legger dem i en Tønde *) bedækker Tønden vel baade ved Siderne og oven paa med en Hob af Avner. I Halm kan de ej gjemmes, da den giver formegen Aabning og Giennemfart for Kulden.

*) For mange tilsammen i Hob, eller paa anden Maade, gjemt, kan volde Hede og Giering, holdes de ej meget tørre, hvorfor tør Sand eller tør Jord er fornøden for dem, i sæt i Begyndelsen, og om de ere optagne af en fugtig Ager.

18

Men til at gjemme et større Forraad, er det tienligst, at indrette en Bygning, som bestaaer af en stor og rummelig Grav, og hvoraf alleene Taget er over Jorden. Væggene eller Siderne i Graven beklædes enten, med Steen eller opvundetie Riis, som hindrer Jorden fra at indfalde. Derudi kand Kartofflerne legges indtil 2 Alen højt paa hinanden, eller meere. Rummet imellem Kartofflerne og Taget tilstoppes med Halm, og Indgangen forvares paa det bedste.

Omgang med Sæde-Kartoflerne i Foraaret.

Til at plante igien bruges helst de største Kartoffler, eftersom de almindeligen giver meest af sig. Naar den stærkeste Frost er forbi hen i Martii-Maaned, optages de af Graven, legges paa Loftet paa Halm, og tildækkes derhos med samme, ar de desbedre kan grødes til Sæde-Tiden. Dog at man ej lader dem drive for meget før Plantningen, og i saa Fald enten borttager den øverste Halm, eller og udplanter dem des tiligere, at Spirerne, naar de bliver for lange, ej skal beskadiges eller afbrydes.

Om Plantning af Frøe,

Frøet som Kartofflerne bærer, bliver de fleeste

19

Aar fuldkommen mordent hos os. Man kan og trække Planter deraf, og omplante samme, da de sætter Frugt med Roden ligesom ellers. Men da Kartofflerne deraf bliver i det første Aar meget smaae, og Umagen med Planterne vilde blive større end med Frugten selv; saa behøves ej at samle Frøe, uden for i Nødsfald at kunde optrække Kartoffler deraf.

Beregning over Indtægt og Udgift ved Kartoffel-Avl.

Der ere adskillige af de Tanker, at Kartoffel-Avling er alt for møjsommelig og bekostelig. Jeg vil derfor anføre een paa Erfarenhed gru det nøjagtig Ballance-Regning over Indtægt og Udgift derved.

Til at beplante en Ager, som imodtager en Tønde Korn Udsæd behøves 4 til 5 Tønder Kartoffler, som efter Prisen derpaa i Sædetiden, der formedelst Umagen a gjemme dem Vinteren over, er noget højere end ellers, og har hidtil været 8 Mark Tønden, udgiør for 5 Tønder den Summa - - - 6Rd. 4Mk.

For at pløje og harve Jorden dertil 4 Gange, hver Gang 4 Mrk. er 2 - 4 -

Til Plantningen udfordres 16 Personers Arbeide i en Dag.

20

29 9 Rd. 2 Mk.

Samme kan være:

8 Qvinfolk, deres Kost og Dagleje,

hver 12 Sk. - - 1 - - -

8 Børn paa 10 til 12 Aar, Kost og

Dagleje hver 8 Sk. - - - 4 -

Til at hakke og hygge:

24 Karles Arbejde i een Dag - 4 - - - Forrettes dette Arbeide med den forhen beskrevne Plov, kan det bestrides i 2 Dage ved en Karl, en Dreng og en Hest, og altsaa ej beløbe sig til en Rigsdaler.

Til Indhøstning bruges omtrent 48 Mennesker, deraf:

8 Karle - - - 1 - 2 -

20 Qvindfolk - - 2 - 3 -

ao Børn - - - 1 - 4 -

Tilsammen Udgift: 20 Rd. 3 Mk.

Eller, naar Ploven bruges, ikkun 17 Rd. 3 Mk.

Paa forømmeldte Jord kan avles 80 eller 100 eller 120, ja vel fleere Tønder Kartoffler. Jeg vil antage det mindste Tal, og i stæden for at en Tønde Kartoffler hidtil haver kostet 5 til 6 Mark,

21

ja vel meere, vil jeg kuns beregne Tønden til 4 Mark, som den kunde og burde sælges for, naar Frugten var meere almindelig; saa bliver Indtægten af forbemeldte Jord - 53 Rd. 2 Mk.

Og altsaa Omkostningerne fradragne, reen Gevinst Nogle og Tredive Rigsdaler af een Tønde Land.

Sammenligning med Korn-Avl.

Vil man ligne Korn-Avl herimod, sees en kiendelig Forskiel. Af let og løs Jord, som Kartoffler kan faae god Fremgang udi, maae man ansee det som en sær Lykke, at avle 5 eller 6 Fold. Jeg vil regne Rugen, som det kostbareste Korn, og anføre den efter nu værende høje Priis. Saa blev Indtægten for 6 Tønder Rug af forbemeldte Ager 14 Rd. , hvilket endskiønt ingen Omkostning herpaa er fradraget, er omtrent en tredie Deel mindre, end Indtægten af Kartoffler. Og dog er Rugen her beregnet for højt, thi efter sidstafvigte Aars Grøde var det godt at erholde det 3die Korn af Rugen. Langt mindre kan de andre Korn-Sorter opnaae Kartofflers Indtægt. Desuden kan Kartoffler med Fordeel plantes i den Jord, som alt har baarer Rug, og ej er

tienlig u-

22

den til Havre-Sæd, ere ej heller Misvext saa meget underkastede, som Kornet.

Det er en ubetydelig Indvending, at man mister Foeringen af den Ager, som anvendes til Kartoffler. Jeg veed vel, at man paa adskillige Stæder i Tydskland bruger Urterne eller Stenglerne af denne Frugt til Foder for Kreaturet. Men da man har grundig Aarsag til at troe, at det er skadeligt for Frugten at afskiære Stenglerne, allerhelst om det skeede førend de haver afblomstret, og Foeringen deraf ikkuns vilde være maadelig; Saa vil jeg ej føre mig dette til Nytte imod denne Indvending.

Stenglerne giver dog nogen Gjødning, naar de henlægges paa et Sted, at forraadne, og kommer altsaa derved til Nytte. Dernæst, hvad som afgaaer i Foeringen, erstattes rigeligen ved den overflødigere Frugt, og dens fordeelagtige Brug til Føde for Kreaturet paa andre Mader, som siden skal meldes. Og endeligen maae hertil føjes den Fordeel, som Jorden haver af denne Frugt. Jeg veed tilforladelige Exempler, at en Ager, som efter sin Jord-Avl og Aarets Beskaffenhed neppe havde givet det 4de eller 5te Korn, har derimod Aden Gjødning baaret 11 til 12 Fold, blot der-

23

ved, at den Aaret *) tilforn havde været beplantet med Kartoffler.

Jeg har nu beskrevet denne Frugtes Avl. Nu følger:

II.

Om

Kartoflers Brug.

Der ere mange Maader hvorpaa denne Frugt kan føres til Nytte i Huusholdingen.

Til Spise.

De smaa irlandske eller Kastanie-Kartofler ere, som før er meldt, de bedste i Smag, og tienligste til Spise, hvortil de paa adskillige Maader tillaves. Almuen kunde spare meget af andre Føde-Vahre, ved at spise denne Frugt, som er en god og drøj, samt sund og velmagende Føde. Men da just de behielper sig med den allersimpleste Tillavelse, som de meget vel veed selv at opfinde og forandre; vil jeg her ej befatte mig med, at skrive Kaage-Bogs-Regler for Folk af en

*) I Engeland saaer man gjerne Hvede næste Aar efter

Patæter, og faaer sædvanligst en rig Høst.

24

meere lækker Smag. Derimod vil jeg des udførligere vise, hvorledes baade denne og især de øvrige Sorter ellers kand bruges.

Til Brød.

Til Brød er denne Frugt, og i sær den engelske Sort, saa nyttig, at den derudi fortjener Fortrinnet for alle Slags Korn, som i Mangel af Rug anvendes dertil. Enhver som vil sætte forudfattede Meninger tilside, maae tilstaae, at Brød som er baget af Kartoffler og Rug-Meel bliver ved ret Behandling ligesaa godt og velmagende, ja efter manges Tilstaaelse bedre end det reeneste og bedste Rug-Brød.

Omgangen dermed er denne: Kartofflerne toes gandske reene. Derpaa kaager man dem møre, helder Vandet af, og strax imens de ere varme, gnier eller tværer dem ud, jo finere jo bedre, at ingen Stykker bliver tilbage. Til halvanden eller og til 2 Skiepper Kartoffler tages een Skieppe Rug-Meel. Den fierte Part af Meel æltes derudi om Aftenen, uden noget videre Vand, end den Vædske Kartofflerne haver, og Dejen tilsættes med lidet mindre Surdey end ellers og gandske lider Giær. Om Morgenen æltes det øvrige Meel derudi, og siden behandles Brødet som sædvanligt.

25

Til Brændeviin.

Der kan og med Fordel brændes Brændeviin af denne Frugt med Tilsætning af Malt. Forholdet imellem begge Deelee er dette: Af saa meget Korn, som man ellers vilde mæske, tager man de trefierde Parter. I Stæden for

det øvrige tages 2 Skjepper Kartoffler for hver Skjeppe Malt. For Exempel: 6 Skjepper Matt og 4 Skjepper Kartoffler udgjør til Mæskning der samme, som een Tønde Malt eller Korn. Kartofflerne giver halv saa meget Brændeviin, som Malt. Behandlingen er denne: Først mæskes Maltet alleene som sædvanligt, og kaldes rør Mæskning. Derpaa kaages Kartofflerne i det Vand, som skal bruges til Opmæskning, kommes i Mæsken tillige med Vandet, og røres om, at de kan gaae i stykker. Siden er Omgangen dermed som sædvanligt, og maae alleene iagttages ved Brændingen, at naar Mæsken er kommen i Kjedelen, røres der nogle Gange om, indtil Kjedelen er færdig at komme i Gang, paa det at Kartofflerne ej skal falde paa Bunden formedelst deres Tyngde. Brændevinen heraf haver i sin Smag et Slags Fortrin for det blotte Korn-Brændeviin.

26

Til Stivelse.

Af Kartoffler kan og tilberedes ligesaa god, om ej bedre Stivelse, end af den bedste Hveede. Omgangen dermed er hverken kunstig eller vidtløftig, og kan Arbeids-Lønnen omtrænt beregnes til een Mark paa hver Lispund Stivelse.

Kartoflerne toes reene, og rives paa et stort Rivejern over en Bøtte eller Ballie gandske fiine Man holder Vand paa det afrevne, rører det om, og lader det staae et par Timers Tid. Derpaa kommer man det i en Haar-Sie, holder Vand derpaa, og rører bestandigen derudi. Saa gaaer Stivelsen eller det fiine Meel igiennem med Vandet, og det grove bliver tilbage, som man da bruger til Sviin iblant anden Føde. Ellers kan og det afrevne trykkes, trædes eller perses igiennem en Pose, som ej er alt for tæt.

Den afsiede Stivelse rører man om i Bandet, som den er afsiet med, og lader den staae en halv Dags Tid, eller og kun indtil Stivelsen har sadt sig, og ligger paa Bunden. Saa holder man Vandet af, kommer frisk Vand derpaa, rører Stivelsen op, og lader det atter staae indtil den har sadt sig paa Bunden. Saaledes fortfarer

27

27-

man nogle Gange, indtil Vandet staaer gandske klart over Stivelsen, at det ikke farves deraf, og Stivelsen er reen og hviid. Saa holder man Vandet af, lader Stivelsen staae en halv Dags Tid, støder den op af Bøtten med en Kniv eller andet Jern, og legger den paa Klæder at tørres, enten ved Luft-Træk, eller i et varmt Værelse, og omsider paa en Kakkelovn. Man kan og lade Stivelsen tørres sagte en Dags Tid over, og siden legge den i Bagerovnen Dagen efter at Brøder er taget deraf. Altid maae iagttages, at den først og i Begyndelsen faaer langsom Tørrelse, siden taaler den meere. Til en større Mængde kunde bruges Rammer bespændte med Lærret, under hvilke kunde gøres sagte Varme af Gløder. Naar Stivelsen er fuldkommen tør, kommer man den i et Sold, saa bliver den faste og heele Stivelse tilbage i Soldet, det smaae og meeledede gaaer igiennem. Dette gøres da gandske fiint med en Rulle, og sigtes igiennem et Floer, saa bekommer man deraf Pudder eller fiint Meel. Dette er vel ikke meget got til Haar-Pudder, da det falder noget tungt, og vil ej vel hæfte. Dog kan det gjerne bruges dertil. Men desto bedre er dette fine Meel til adskilligt Bage-Værk, som det giver god Skik og Smag. Af en Tønde Kartoffler bekommes

28

2 Lispund Stivelse, og undertiden nogle Pund meere. De store guule Sorter ere de tjenligste dertil.

Foruden disse ommeldte Poster kan og Kartoffler med Fordeel bruges, til at feede og føde adskillige Kreaturer.

Til Sviin.

Sviin kan feedes dermed saa godt som med noget Slags Korn. Flesket bliver fast og velsmagende. Er Svinet stort og magert, maae det have et større Forraad, er det lidet og forhen vel ved Hold, da noget mindre. Fire Tønder ere tilstrekkelige for et fuldkommen Sviin. Kartofflerne kaages møre, og gives Svinet med Vandet de ere kogt udi. Har man Spøl at komme deriblant, er det des bedre; hvis ikke, lader Svinene sig nøje med Kartoffler og Vand. Der kan undertiden findes Sviin, som i Begyndelsen ej vel vil æde dem, men man tvinge dem kuns dertil med Hunger, saa falder det af sig selv.

Sviin som skal fødes Vinteren over, kan man give Kartofflerne raae og ukogte, ja endog de, som af Fugtighed eller Frost ere beskadigede og raadne. De trives derved bedre end af Korn.

29

Til Køer og Faar.

Kartofler, naar de ere kogte møre, kan og bruges til at blande med Avner eller Hakkelse til Blænding for Køer
9 af 11 sider

og Faar, som giver rigeligen Melk derefter.

Til Fier-Kreaturer.

Ligeledes kan man anvende kogte Kartoffler til Høns, Gjes og Ænder, der æder dem med Begierlighed, samt trives og feedes ypperligen deraf.

Til Heste.

Endeligen kan de og bruges til Føde for Heste. Adskillige Heste æden dem gjerne raae og ukogte, helst naar de ikkuns ere smaae, eller og paa een eller anden Maade skaaren i Stykker. Dog er det bedre, at blande dem kogte iblant Hakkelsen, da Hestene bedre fortærer begge Deele med hinanden. Denne sidste Post er vel endnu ikke meget forsøgt, dog har jeg Exempel paa, at det med Fordeel er prøvet. Da man i Engelland kan finde Regning ved at føde Heste, og i sær Arbeids-Bæster med guule Rødder, faa er jeg vis paa, at Kartoffler, som ere langt meelrigere, og følgerigen meere nærende, kan med stor Nytte anvendes hertil, allerhelst da de i større Mængde, og med, min-

30

dre Bekostning kan erholdes. Ved den anførte Prøve blev besunden, at de for Heste ere meere nærende end Havre.

Beregning over Fordeeten ved Kartofflers Brug.

Jeg vil endnu tilføje nogle Beregninger over Fordeelen ved Kartofflers Anvendelse paa foranførte adskillige Maader.

Ved Brød-Bagning.

Erfarenhed lærer at af 2 Tønder Kartoffler bekommes ligesaa meget Brød, som af 1 Tønne Meel. Nu koster een Tønne Meel 4 Rdlr. Een Tønne Kartoffler haver hinindtil kostet 5 til 6 Mark. Jeg vil antage den høyeste Priis, som da for begge Tønder udgjør 2 Rdlr., altsaa ikkuns Halvdeelen imod Meelet. Følgelig kunde een Tønne Kartoffler derved udbringes til 2 Rdlr. Og da 1 Tønne Meel er nok til at blande med 2 Tønder Kartoffler, sparedes 2 Rigsdaler paa hver Tønne Meel, som til Brød-Bagning behøves. Hvilken anseelig Fordeel, helst før Fattige i saa dyre og besværlige Aaringer? Umagen og Bekostningen med at kaage og udrøre Kartofflerne kan ey overgaae Bekostningerne paa Kornets Malning til Meel.

31

Ved Brændeviin.

To Tønder Kartoffler giver saa meget Brændeviin, som en Tønne Malt. Maltets Priis er 16 Mark. Regnes nu Kartofflerne til 5 a 6 Mark Tønden, bliver Gevinsten herpaa

4 til 6 Mark, og en Tønne Kartoffler udbringes derved til 8 Mark.

Ved Stivelse.

Af en Tønne Kartoffler bekommes 2 Lispund Stivelse, som er af Værdie 2 Rigsdaler. Beregner man nu Kartofflernes Priis

5 til 6 Mark, og legger dertil Arbejdsløn 2 Mark, der er 1 Mark paa Lispundet, som før er sagt; bliver Gevinsten 4 til 5 Mark paa hver Tønne, som herved, Omkostningerne fradragne, udbringes til 10 Mark.

Vil man anstille en Ligning imellem Fordeelen ved denne Stivelse og den som gøres af Hveede, bliver Nyttens af denne Brug endnu større. Een Tønne af den bedste Hveede giver 64 til 72 Pund Stivelse. Det samme erholdes af 2 Tønder Kartoffler. Naar nu Hveedens Værdie er 4 Rdlr. og Kartofflernes ikkuns 2 Rdlr., saa følger deraf, at Fordee-

32

len ved Stivelsen af Kartoffler er dobbelt imod den af Hveede. Og hvor nyttigt var det ikke, at saa megen Hvede kunde spares til andet Brug?

Det var altsaa fordelagtigt for Staten, at den Stivelse, som her i Landene forbruges, blev tilvirket af Kartoffler. Ved en Fabrik af nogen Betydenhed, vil det vel synes for vidtløftigt, at rive Kartofflerne. I det Sted kunde vel indrettes et Mølle-Værk, hvorved de gjordes ligesaa fiine. Men skulde ikke mange smaae og i sig selv ubetydelige Fabriker være tjenligere og nyttigere end nogle faa store? Kunde ikke den fattige Almue, ja endog Qvindfolk og Børn, let i deres egne Huuse og uden bekostelige Redskaber og Anstalter, forarbejde

endeel Tønder Kartoffler til Stivelse? Hvad Understøttelse vilde det ikke være for dem, at erholde den dermed følgende Fordeel, fom vilde være des større, naar de havde et lidet Stykke Jord i Brug, hvorpaa den selv kunde avle Kartoffler i temmelig Mængde? Skulde ikke deslige Folk kunde sælge Stivelsen for den allerbilligste Priis, og dog finde deres Underholdning derved.

33

Ved at feede dermed.

Fordeelen ved at feede Sviin med denne Frugt er ogsaa kiendelig. Fire Tønder Havre ere ikke mere end tilstrækkeligt til at feede et magert Svin. En Tønde Havre koster 7 til 8, ja vel 9 Mark. Følgeligen blev Omkostningen paa et Sviin omtrent 5 Rdlr. Vil man bruge Erter, som det fasteste og drøjeste Kom dertil, hvoraf da i det mindste behøves 2 Tønder, saa bliver Summen efter dette Aars Priser den samme. Fire Tønder Kartoffler, som udfordres til at feede et Sviin, kand bekommes for 20 eller 24 Mark. Altsaa spares derved 6 eller 8 eller 10 Mark paa hvert Sviin, og en Tønde Kartoffler udbringes til 7 eller 8 Mark.

Den samme Fordeel erholdes ved at bruge Kartoffler til de øvrige Kreaturer, som forhen er vist,

Vilde man indvende, at disse Beregninger ere grundede paa de nu værende høye Korn-Priser, og at de af mig anførte Fordele derved blev saa meged høyere udbragte. Saa tilstaaes just derved Kartofflernes store Nytte og Fordeel, hvilke som en Frugt der bærer rigeligen, og er ej den Misvext undergivet som Kornet, kand i vanskelige Aaringer komme Landmagten til Gode, og

34

i mange Maader erstatte Kornets Mangel. Dernæst maae man mærke, at da jeg har beregnet Kartofflerne til den højeste Priis, og dyrere end de kunde være, naar de bleve meere almindelige; saa kand mine anførte Regninger endnu holde Stik ved maadelige Korn-Priser. Og endeligen i hvor stort Forraad der end maatte være paa Korn, vilde dog Kartoffler, som en Frugt der falder meget overflødig, give Anledning til, at meget Korn kunde spares, enten til at udføres af Landet, eller henlægges til besværlige Aaringer. Tydskland vilde i de sidste Krige have haft stor Mangel paa Levnets-Midler, saavel for Krigshæernerne som Landets Indbyggere, hvis ej Kartofflerne havde raadet Bod derpaa.

Af foranførte Beregninger, som alle ere grundede paa Erfarenhed, og som enhver ved eget Forsøg skal befinde rigtigt; sees tydeligen, hvor nyttig og fordeelagtig denne Frugt, er og hvor højlig den var at ønske, at den overalt blev bekiendt og bragt i Drift for Landmanden.

Jeg opnaaer fuldkommeligen mit Øyemeed, om nærværende Afhandling kand ved Selskabets Foranstaltning udrette noget dertil.

35

36